

ÇEVRE CEZA HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE ÇEVRENİN CEZA NORMLARI İLE KORUNMASI REJİMİ YÖNÜNDEN ALMANYA VE FRANSA ÖRNEKLERİ

*Yrd. Doç. Dr. Hasan SINAR**

*Ve dalgakıranlarla zincirlenmiş deniz
Gitgide çürüyen bir su olmada artık
Akıtmada zehrini doğaya
İçimizdeki bataklık***

ÖZET:

İnsan ve doğa arasındaki ilişkide dengenin doğa aleyhine bozulması, çevrenin korunmasını bir insan hakları sorunu haline getiren sürecin başlangıcıdır. Bu süreçte çevrenin korunması meselesi önceleri kamu sağlığının ve mülkiyet hakkının korunması kapsamında değerlendirilmiş olsa da; zaman içerisinde ekolojik denge bağımsız bir hukuksal değer olarak benimsenmiştir. Çevrenin korunmasına ilişkin ilk normlar doğrudan idare hukuku alanında, idarenin düzenleme ve denetleme yetkisi kapsamında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, çevrenin korunmasında ceza hukukunun fonksiyonu yalnızca “ruhsat koşulları” gibi idari normlara aykırılık oluşturan ihlallere yaptırım uygulanması ile sınırlı olarak yorumlanmıştır. Ancak çevrenin korunmasına ilişkin olarak idare hukuku –ve medeni hukuk- alanında ihdas edilen düzenlemelerin gayeye ulaşmakta yetersiz kalması, çevrenin korunmasında ceza hukukunun daha öncelikli ve esaslı bir fonksiyon üstlenmesini zorunlu kılmıştır.

Çevrenin korunmasına yönelik ceza hukuku normları belirli aşamalardan geçmiş ve bugün gelinen noktada, birçok gelişmiş hukuk düzeninde çevrenin korunmasına ilişkin normlar doğrudan ceza kanunlarında ve/veya çevrenin korunmasına özgülünen spesifik kanunlarda düzenlenmiştir. Karşılaştırmalı hukukta ve özellikle Avrupa Birliği bünyesinde yeknesak bir çevre ceza hukuku modelinin oluşturulmasının mümkün olup olmadığı güncel bir tartışma konusudur. Bununla birlikte, çevrenin korunmasına ilişkin ceza normlarının ihdas edilmesi noktasında her ulusal hukuk sisteminin, kendi anayasal düzeni ve hukuk kültürünün özelliklerini göz önünde bulundurma mecburiyeti vardır ve bu durum ortak bir uluslar arası modelin inşa edilmesini güçleştirmektedir. Bu çalışma-

* İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim dalı Öğretim Üyesi

** Ataoğulları **BEHRAMOĞLU**, Kuşatmada (Devrimci Savaşında Sanat Emeği, 1978, Sy: 1, s. 21)’den nakleden Köksal **BAYRAKTAR** “Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku”, Selha L. Meray’a Armağan, C: I, 1981, Ankara, s. 68.

da önce çevre ceza hukukunun gelişim süreci kısaca açıklanacak; sonrasında ise Kıta Avrupası içerisinde birbirinden gerek anayasal düzen ve gerekse hukuk kültürü olarak kalın çizgilerle ayrılan iki “hukuk ihraç eden” ülke olan Almanya ve Fransa’da çevrenin ceza hukuku normlarıyla korunması modelleri incelenecektir. Bu inceleme sonucu elde edilen veriler sonuç bölümünde ayrıntılı olarak paylaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hukuku, Çevre Ceza Hukuku, Alman Çevre Ceza Hukuku, Fransız Çevre Ceza Hukuku, Çevre Hukukunda Cezaî Yaptırım, Karşılaştırmalı Hukukta Çevre Ceza Hukuku.

ABSTRACT:

The unbalancing of the relationship in between human being and nature, against the nature was the starting point of the process which has made the protection of environment an human rights issue. Although in this process, the protection of environment first considered as a matter of public health and right of property; ecological balance recognised as an independent legal value in progress of time. The first legal norms on the protection of environment arised directly in administrative law, within the context of the legislative and controlling authority of the administration. In this period the function of criminal law was limited only to sanctioning the violations of the administrative norms, such as “licensing conditions” etc. However, since it was not possible to reach the aim solely by legal norms in administrative law –and civil law–; it was a must for criminal law to take in charge a primary and solid function on this matter. There is stil a current discussion in comparative law and in particularly in European law on whether it is possible to constitute a uniform environmental criminal code model.

The criminal law norms on the protection of environment passed certain stages and today, several developed legal systems have legislated norms on the protection of environment directly in their penal codes and/or in spesific environmental laws. Nevertheless, it is essential to consider the constitutional order and the features of the legal culture of the each national legal system and this makes it difficult to build a common international model. In this brief study, first the improvement process of the environmental criminal law will be explained; later on, the models of the protection of environment through criminal norms of the two “law exporting” countries (Germany and France) of Continental European Law, which are sharply differentiating in terms of both constitutionnal order and legal culture, will be examined. Lastly, the data arises by this examination will be shared in details.

Keywords: Environmental Law, Environmental Criminal Law, German Environmental Criminal Law, French Environmental Criminal Law, Criminal Sanctions in Environmental Law, Environmental Criminal Law in Comparative Law.

I. GİRİŞ

Temel üretim biçimlerinin tarım, hayvancılık ve basit el sanatlarına ilişkin faaliyetlerden ibaret olduğu uzun “tarım toplumu” döneminde, insan ve doğa ilişkisinin gayet adil ve dengeli bir şekilde tezahür ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, “sanayi toplumu”na geçiş süreci ile bu denge ilişkisi bozulmuş ve teknik ilerlemelerin yardımıyla insan doğayı mutlak egemenliği altına almayı başarmıştır¹. Üretim araçlarında yaşanan değişim süreci ile makinelerin ve diğer sanayi üretim araçlarının desteğini arkasına alan insan, sınırsızca üretim yapabilme ve dolayısıyla sınırsızca kâr elde edebilme olanağını elde etmiştir. Bu olağanüstü olanağın insan doğasının ayrılmaz bir parçası olan açgözlülük ile birleşmesi sonucunda, doğal kaynakların acımasızca tüketilmesi süreci başlamıştır². Bu süreç, birçok bitki ve hayvan türünün neslinin tüketilmesinin yanı sıra, doğal dengede geri dönülemez boyutlara ulaşan büyük tahribatlara da yol açmıştır. Diğer yandan, sanayi toplumunun zorunlu sonuçları olarak ortaya çıkan hızlı ve çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı, teknolojik ilerlemeler gibi etmenlerin doğal dengeyi hızla bozmuş olması, insanın yaşam alanında başta kendisi olmak üzere tüm canlı varlıkların varlıklarını olumsuz etkileyen fiziksel, ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkması neticesini yaratmıştır³. Bu durumda ise insanın, diğer canlılarla birlikte yaşayıp gelişmesini sağlayan ve sürekli etkisi altında bulunduğu (hava, su toprak gibi) tüm fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörler olarak tanımlanan çevrenin⁴, uyumlu ve dengeli bir biçimde korunması konusu zorunlu olarak gündeme taşınmış bulunmaktadır.

II. ÇEVRE VE CEZA HUKUKU İLİŞKİSİ

Sanayileşme sürecinde çevre alanında ortaya konulan ilk önleyici önlemler çevre değerlerinin korunabilmesi esasına olduğu kadar, çevreden sınırsızca ya-

¹ Philippe J. SANDS, “The Environment, Community and International Law”, Harvard International Law Journal, V: 30, No: 2, Spring, 1989, s. 393 vd.

² Ayşegül KAPLAN, “Çevre Sorunları ve Ekonomi”, AÜSBF Dergisi-Prof Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C: XLVI, No: 1-2, Ocak-Haziran 1991, Ankara, s. 279; Çelik ARUOBA, “Çevre Ekonomisi, Gelişme ekonomisi”, İnsan-Çevre-Toplum, Yayına Hazırlayan: Ruşen Keleş, Ankara, 1992, s. 129 vd.

³ Fikret BAŞKAYA, “Rio’dan Sonra veya Sürdürülemez Kalkınma”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C: XVI, Sy: 145, Temmuz 1992, s. 15. Çevreye büyük zararlar veren bu yıkıcı faaliyetlerin sonucu oluşan çevre zararlarından etkilenme noktasında başka bir eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, çevre zararlarının coğrafi ve demografik yayılımı üzerinde yapılan araştırmalar, bugün itibarıyla çevre zararlarından düşük gelirli grupların ve toplumda ötekileştirilmiş azınlık gruplarının çok daha ağır ve vahim bir biçimde etkilendiğini açığa çıkarmış ve bu durum “çevresel adaletsizlik” kavramının literatüre girmesine yol açmıştır. Alex GEISINGER, “The Benefits of Development and Environmental Injustice”, Columbia Journal of Environmental Law,” V: 37/2, July 2012, s. 209.

⁴ Çevre kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalar için bkz. Ersan ŞEN, Çevre Ceza Hukuku, İstanbul, 1994, s. 5.

rarlanabilmenin ve teknik ilerlemelerin engellenmemesinin temini şeklindeki bir anlayışa da dayanmaktaydı⁵. Bununla birlikte başta ekonomik ve teknik alandaki gelişmeler ile hayat standartlarının yükselmesi, tüketim alışkanlıklarının olumsuz şekilde değişmesi, doğal ürünlerden yapay ürünlere yönelme, atık madde sorunlarının belirmesi vb... gibi çevreye yönelik tehditlerin nitelik, kapsam ve biçimlerinde ortaya çıkan değişimler bu önlemlerin de yeniden ele alınmasını ve yapılandırılmasını zorunlu kıldı. Bu anlamda birçok ülkede insan yaşamı yönünden tehlike veya zarar oluşturabilecek çevreye yönelik tehditlere karşı, hukuksal koruyucu önlemler alınması yoluna gidilmeye başlandı.

Çevrenin korunmasına ilişkin alınan ilk hukuksal önlemler genelde medenî hukuk ve idare hukuku alanlarında ortaya çıkmıştır⁶. Ancak çevrenin korunması konusunda bu hukuk disiplinleri çerçevesinde alınan önlemlerin ve özellikle uygulanan (tazminat ve idari cezalar şeklindeki) yaptırımların yetersiz kalması, hukuk düzeninin çevre sorunlarına ilişkin olarak da etkin çözümlerin geliştirilebilmesi yönünden ceza hukukunun müdahalesine başvurulmasını gerekli kılmıştır.

III. ÇEVRENİN KORUNMASINDA CEZA HUKUKUNUN FONKSİYONU MESELESİ

Çevrenin korunması alanında ceza hukukunun yardımına gereksinim duyulduğu kesin olmak ile birlikte; bu alanda ceza hukukunun nasıl bir fonksiyon üstlenmesi gerektiği konusunda ise böyle bir görüş birliğinden söz edebilmek mümkün değildir. Çevrenin korunmasına salt ceza hukukunun değil ancak genel anlamda hukuk düzeninin asgari düzeyde müdahale etmesini savunan muhafazakâr anlayışa göre çevrenin korunmasına yönelik yapılması gereken müdahaleler ve alınması zaruri tedbirler daha ziyade siyasi, idari ve iktisadi yönlerden gerçekleştirilmelidir⁷. Bu nedenle, ceza hukuku gibi temel hak ve özgürlüklere en katı ve derin müdahalelerde bulunan bir hukuk dalına ilişkin kuralların çevrenin korunması noktasında mümkünse hiç kullanılmaması ve bu hukuk dalının son çare olma (*ratio legis*) özelliği ile paralel olarak ancak çok zorunlu kalındığı takdirde çevrenin korunmasında ceza hukukunun yardımına başvurmak gerekir⁸. Çevrenin korunmasında ceza hukuku araçlarından yararlanılması noktasında bu

⁵ Yener **ÜNVER** – Ayşe **NUHOĞLU**, Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, İstanbul, 1999, s. 23.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk **TANDOĞAN**, “2872 Sayılı Çevre Kanunu’na göre Çevrenin kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, Yargıtay Dergisi, C: 12, Sy: 1-2, s. 31 vd.
Ayrıca bkz. Burhan **KUZU**, Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı, İstanbul, 1997, s. 68-71.

⁷ H. Elvend **KANTAR**, “Çevre Korunmasına Ait Cezai Müeyyideler”, Çevre Hukuku Araştırmaları, TÇSV Yayını, Ankara, 1981, s. 82 vd.

⁸ Nevzat **TOROSLU**, Ceza Hukuku ve Çevre, Ankara, 1982, s. 13.

kadar katı bir karşılık içermeyen diğer bir anlayışa göre ise, ceza hukukunun çevrenin korunması konusunda “tamamlayıcı” bir fonksiyonu olması gerekir. Bu anlayış çerçevesinde, çevrenin korunması esas itibarıyla bir kentleşme, plânlama, sanayi politikası ve ülkenin genel iktisadi düzenine ilişkin bir sorundur. Bütün bunlar konunun en önemli alt yapı ve unsurlarını oluşturmaktadır. Bu itibarla, ceza hukukunun işlevi daha sonra ortaya çıkmakta ve ceza hukuku meselesinin yalnızca yan, tamamlayıcı konusunu oluşturmaktadır⁹. Öncelikle çevrenin korunmasını sağlayıcı iktisadi ve idari önlemler alındıktan ve diğer bir deyişle çevre korumayı temin edici ortam sağlandıktan sonra, buna aykırı davranışlar hakkında ceza normlarının uygulanması yoluna gidilmelidir. Meseleye bu şekilde yaklaşılması ise, sorunun çözümünü geciktirebilir, hatta sapırtabilir¹⁰. Nihayet çevrenin korunması ve ceza hukuku ilişkisine daha ılımlı yaklaşan diğer bir anlayışa göre ise, çevrenin korunmasında ceza hukuku araçlarına yer verilmesi bugünün koşullarında inkâr edilemez bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır¹¹. Şöyle ki, meseleyi en baştan ele almak gerekirse, başlangıçta çevrenin korunmasına ve çevre sorunlarının çözümlenmesine ilişkin sorunların iktisadi ve idari önlemler alınarak, eğitim öğretim faaliyetlerine ağırlık verilerek ya da bilimsel ve teknik alanda yenilikler getirilerek çözümlenmesine yönelik bir arayışa girilmiştir. Ancak ortaya çıkan neticenin, belirtilen mekanizmaların bu sorunların çözümünde yeterli olmadığını ortaya koymasından sonradır ki, hukuk kurallarının ve bu noktada özellikle birey hak ve özgürlüklerine ağır sınırlamalar getiren ceza hukuku araçlarından yararlanmanın bir zorunluluk haline geldiği düşüncesi uygulamaya konulmuştur¹². Gerçekten ceza hukuku araçları insan iradesi üzerinde, yukarıda anılan tüm diğer mekanizmalar ile karşılaştırılmayacak ölçüde bir zorlayıcılık özelliğine sahip bulunmaktadır. Bu açıdan, çevrenin kirletilmesi ve doğal ekolojik dengenin bozulması sonucunu yaratan fiillerde bulunan kişiler üzerinde, başka hiçbir denetim mekanizması ceza hukuku araçları ile ortaya konulan caydırıcılık özelliğini sağlayabilme imkânına sahip değildir. Diğer yandan, çevrenin korunmasında ceza hukuku araçlarına başvurulması, ceza hukukunun amaçlarına da uygun bir yaklaşımdır. Çünkü ceza hukuku son tahlilde toplum düzeninin sağlanmasına ve korunmasına yönelik bir hukuk dalıdır. Dünya üzerinde giderek daha tehlikeli boyutta artmakta olan çevreyi kirleten ve doğal ekolojik dengeyi bozan fiiller ise, özelde insan yaşa-

⁹ **BAYRAKTAR**, “Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku”, s. 77.

¹⁰ Köksal **BAYRAKTAR**, “La contribution de la protection pénale à l’environnement, (Rapport présenté au Congrès Mondial de droit comparé de Budapest, 23-28 août 1978), Annales de la Faculté Droit d’Istanbul, 1978, No: 41, s. 177-178.

¹¹ Nevzat **TOROSLU**, “Ceza Hukuku açısından Çevre Kanunu”, Çevre Kanunu’nun Uygulanması, TÇSV Yayını, Ankara, 1987, s. 105.

¹² Nevzat **TOROSLU**, “Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65. Yaş Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1980, s. 190.

mını ve sağlığını ve dolayısıyla genelde de toplum düzenini tehdit eder bir nitelik taşımaktadır¹³. Bu nedenle, çevrenin korunmasında ceza hukukunun yardımına başvurulması, çevrenin kirletilmesi ve bozulması nedeniyle zarar gören toplum düzeninin korunması amacına hizmet edecek ve çevreye zarar veren fiillerin aslında herkese zarar veren fiiller olduğunun topluma gösterilmesinde ve bu konuda kamusal bir vicdan ve bilincin oluşturulmasında yapıcı bir rol oynayacaktır.

Çevrenin korunmasında ceza hukuku araçlarına yer verilmesi görüşünün toplumsal ölçekte de destek bulduğu ve günümüzde artık toplumun, çevreye zarar veren fiillerin suç sayılarak cezalandırılmasını arzuladığı ifade edilmektedir¹⁴. Nitekim bu düşüncelerle gerek Türkiye’de gerekse karşılaştırmalı hukukta çevrenin korunması amacına yönelik olarak ceza normları ihdas edildiği ve bir “çevre ceza hukuku” uygulamasının giderek yaygınlaştığı tespit edilebilir. Bununla birlikte, özellikle karşılaştırmalı hukuktaki uygulamalar ele alındığında, muhtemelen çevre ceza hukukunun nispeten yeni bir fenomen olmasından dolayı, çevreye verilen zararların ceza normları ile karşılanmasına ilişkin farklı modellerin uygulandığı görülmektedir. Aşağıda önce çevrenin ceza normları ile korunmasına ilişkin benimsenen başlıca modeller özetle açıklanmasına, sonrasında ise Kıta Avrupası ülkeleri ölçeğinde çevrenin ceza normları ile korunması rejimlerinin irdelenmesine gayret edilecektir.

IV. ÇEVRENİN CEZA NORMLARI İLE KORUNMASI MODELLERİ

1. Soyut Tehlike Suçu Modeli

Çevrenin ceza normları ile korunması modellerinin ilki, çevresel değerlerinin soyut tehlike suçları yoluyla korunmasıdır. Bu modelde ceza hukuku çevre kirliliğini doğrudan cezalandırmamakta; ancak daha ziyade çevreye bırakılan katı veya sıvı atıklar veya gaz salınımlarının miktarına ve niteliğine ilişkin kuralların salt ihlal edilmiş olması, gerçekten bir çevre kirliliği yaratmış olup olmadığına bakılmaksızın birer soyut tehlike suçu şeklinde düzenlenmektedir. Bu şekilde çevrenin korunmasına ilişkin olarak soyut tehlike suçları yoluyla oluşturulan ceza hukuku himayesi, esas itibarıyla çevresel atık ve salınımlara ilişkin ölçüt ve sınırlamaları belirleyen idari düzenlemeleri daha etkili ve caydırıcı kılmaya yönelik bir ilave himaye sistemi mahiyeti taşımaktadır¹⁵. Bu açıdan bu model yukarıda değindiğimiz, ceza hukukunun çevrenin korunmasındaki fonksiyonunu, bu alandaki esas düzenlemeyi oluşturan idari kurallara yardımcı ve

¹³ ŞEN, “Çevre Ceza Hukuku”, s. 80-81.

¹⁴ KUZU, “Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı”, s. 401.

¹⁵ Michael G. FAURE-Günter HEINE, *Environmental Criminal Law in the European Union*, Freiburg im Breisgau, 2000, s. 1.

tamamlayıcı olarak kabul eden anlayış ile paralellik göstermektedir¹⁶. Gerçekten, çevrenin korunması hukukuna ilişkin normatif yapının büyük bir çoğunluğu idari makamların çevreye bırakılan atıklara ve salınlara hangi koşullar altında izin vereceğini tespit eden idari düzenlemelerden ibarettir. Bu idari düzenlemelerin konusunu oluşturan atık ve gaz salınımına ilişkin standartlar veya limitler bazen bütün bir endüstriye ilişkin olabileceği gibi, bazen bir endüstrinin belirli bir dalına ve çoğunlukla ise bireysel ruhsatlara ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır¹⁷.

Bu sistem içerisinde ceza hukukunun rolü ise, önceden alınmış olan bu idari kararların uygulanmasını güvence altına almaktan ibarettir. Bu çerçevede, ceza hukukunun genel idari kural ve ilkelere bağımlılığı ile idari organların bireysel idari işlemlerine olan bağımlılığı arasında bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Bu tip yasal düzenlemelerin cezai yönü genelde, çevrenin korunması bağlamında idare hukukuna ilişkin esasları içeren kanunun son maddesinde, bu kanun hükümlerini ihlal eden veya bu kanun temelinde alınması gereken lisans, ruhsat vb. gereklilikleri yerine getirmeyen kimsenin spesifik bir ceza yaptırımını ile cezalandırılacağı belirtilmesi şeklindedir. Bu açıdan, idari esaslar getiren kanunun veya lisans, ruhsat vb. gerekliliklerin ihlal edilmiş olmasının, somut bir tehlike yaratmış olması gerekli değildir; yalnızca bu yöndeki düzenlemenin ihlal edilmiş olması ceza normunun uygulanması için yeterlidir.

Çevre ve ceza hukuku ilişkisinin tarihsel geçmişi göz önüne alındığında, çevrenin ceza normları ile korunmasının genellikle çevrenin korunmasına ilişkin esaslar getiren bu gibi öncü idari düzenlemelerin ardından gelen ve çevresel değerlere ilişkin soyut tehlikeyi cezalandıran normlar şeklinde ortaya çıktığı tespit edilebilir. Bu durumda, idari düzenlemede belirtilen (örneğin bir ruhsatta belirtilen atık madde sınırının aşılması gibi) şekildeki yasak ihlal edilmez, ceza hükmü, bu ihlalin çevreye bir zarar verip vermediğine bakılmaksızın derhal uygulanır. Buna karşın, bazı hukuk sistemlerinde ise, bu gibi ihlallerin doğrudan ceza hukuku araçları ile değil ancak sözgelimi idari para cezaları gibi idari ceza hukuku alanına giren yaptırımlar ile karşılanması yoluna da gidilmektedir¹⁸.

¹⁶ **BAYRAKTAR**, “Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku”, s. 77.

¹⁷ Çevrenin ceza normları ile korunması esasını benimsemiş ülkelerin önemli çoğunluğunda, bu alanda getirilen ceza normları halen birer soyut tehlike suçu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum sözgelimi salt emisyon/salınım standartlarının ihlali şeklindeki bir soyut tehlike suçunda, yasal işlem yapmakla görevli olan savcılık makamının gerçekleştireceği ceza soruşturmasını büyük ölçüde, o alanda ölçüm/inceleme noktasında özel uzmanlığı olan ilgili spesifik birimin yapacağı inceleme ve ulaşacağı sonuca bağımlı kılmaktadır. Michael G. **FAURE-Günther HEINE**, *Criminal Enforcement of Environmental Law in the European Union*, Kluwer Law International, 2005, s. 45-46.

¹⁸ **FAURE-HEINE**, “Environmental Criminal Law”, s. 2.

2. Somut Tehlike Suçu Modeli

Çevrenin ceza normları ile korunmasında ilk uygulanan model soyut tehlike suçu modeli olmakla birlikte, bugün için giderek artan çevre kirliliği ve zararlarının önlenmesi amacıyla, çevrenin idare hukukundan bağımsızlaşan bir şekilde somut tehlike suçları yoluyla korunması yönünde bir eğilimin geliştiği tespit edilebilir. Gerçekten, idari bir düzenlemeye soyut tehlike suçu formundaki bir ceza normunun eklenmesinden ibaret olan bu ilk sistemin zayıf yönü, ekolojik standartların doğrudan korunmasını esas alan bir ceza hukuku yaklaşımından yoksun bulunmasıdır.

Gerçekten bu ilk sistemde, çevrenin korunmasında ceza hukukunun işlevi, idare hukukuna ve idari emir ve tedbirlere bağımlı, yardımcı ve tamamlayıcı bir rol üstlenmekten ibarettir¹⁹. Burada amaç, ceza normlarının zorlayıcı gücünden yararlanılarak, çevrenin korunması maksadıyla ihdas edilen idari emir ve tedbirlere riayet edilmesinin güvence altına alınmasıdır. Bu güvenceyi temin etmek üzere ihdas edilen ceza normları da, salt idari emir ve tedbire karşı gelmesi halinde, doğrudan uygulanan soyut tehlike suçlarıdır. Diğer bir deyişle, bu ceza normlarının uygulanması için, idari emir veya tedbirin ihlali üzerine bir zararın veya somut bir tehlikenin ortaya çıkması aranmamaktadır. Bu şekildeki soyut tehlike suçu modelinin, çevrenin korunmasında ceza hukukunun işlevini dolaylı ve ikincil bir rolle sınırlaması nedeniyle, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda yükselen çevre duyarlılığı ile paralel olarak, bir çok ülkede ekolojik değerlerinde korunmasında ceza hukukunun rolünü doğrudan ve asli bir unsur haline getiren somut tehlike suçu modeline doğru bir değişim yaşanmıştır²⁰.

Somut tehlike suçu modelinde ceza sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için toprak, hava ve su gibi çevre bileşenleri yönünden bir zararın ya da spesifik, somut bir zarar riskinin doğması şeklinde bir ön koşulun varlığı aranır. Bu açıdan yalnızca soyut tehlikenin varlığı, ceza sorumluluğunun doğması için yeterli değildir²¹. Çoğu zaman, örneğin bir atık salınımı da gerekir. Özellikle 1980-90'lardan itibaren bir çok hukuk sisteminde, ekolojik değerlere yönelik somut tehlikelerin cezalandırılması yönünde bir eğilimin ortaya çıktığı belirlenebilir. Çevre suçlarının önemini ortaya koymak üzere, birçok ülkede ceza kanunlarına, bu değerlerin somut tehlikelere karşı korunmasını amaçlayan hükümler eklenmiştir. Bu hükümler, çevresel değerlerin daha doğrudan bir biçimde korunmasını amaçlamakla birlikte, yine de bir noktadan sonra idare hukuku ile olan bağlantılarını da muha-

¹⁹ ŞEN, "Çevre Ceza Hukuku", s. 83.

²⁰ Susan F. MANDIBERG-Michael G. FAURE, "A Graduated Punishment Approach to Environmental Crimes: Beyond Vindication of Administrative Authority in the United States and Europe", Columbia Journal of Environmental Law, V: 34: 2, July 2009, s. 459.

²¹ Michael G. FAURE-Göran SKOGH, The Economic Analysis of Environmental Policy and Law, Edward Elgar Publishing, 2003, s. 298.

faza etmek gerekmektedir. Bu nedenle, ceza hukuku koruması, failin idare hukukuna ilişkin kuralları riayet etmiş olması halinde etkisini yitirmektedir²². Çünkü örneğin yukarıda belirtildiği gibi bir atık salınımı gerçekleştiğinde, bu durumun ceza sorumluluğunu gerektirmesi için "yasadışı" nitelikte bir salınım olması gerekmektedir. Bu açıdan, fail eylemi gerçekleştirirken, idare tarafından oluşturulan sözgelimi ruhsat koşullarına ilişkin kurallara riayet ederek hareket etmişse, bu durumda fiil "yasadışı" bir mahiyet arz etmediği için bir ceza sorumluluğundan söz etmek söz konusu olmamaktadır. Bu durumda, idareye bir suç kalıbının içeriğini doldurma yetkisi tanınmış olması nedeniyle, suçta ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edilmesi tehlikesi ise, somut tehlike suçları açısından çoğu kez ileri sürülebilir niteliktedir. Bu sorunlar, bazı hukuk sistemlerinde, çevre kirliliğine ilişkin kovuşturmalarda, çevre hukukunun dışında yer alan sözgelimi "sahtecilik" veya "suç örgütüne iştirak etmek" gibi ceza kanunlarında düzenlenen klasik suç tipleri aracılığıyla yürütülmesi sonucunu ortaya çıkartmıştır²³. Gerçekten, bu suç tiplerine ilişkin ispat meselesi, çevre kanunlarında düzenlenen suçlara göre çok daha kolay çözümlenebilirken, uygulanan yaptırımlar da genelde çevre kanunlarında yer alan yaptırımlardan daha ağır niteliktedir.

3. Ciddi Neticeler Modeli

Çevrenin ceza normları ile korunmasına yönelik diğer bir model ise, çevre kirliliğinin ulaştığı boyutu, bu kirliliğin yol açtığı belirli ciddi neticelerin doğması halinde doğrudan cezalandıran "ciddi neticeler" modelidir. Esasında, bu modelde de cezalandırma için ilk etapta, kirliliği yaratan salınımın varlığı bir ön koşul olarak aranmakta; ancak ceza sorumluluğunun doğması için bu salınımın, kanun koyucunun suç siyaseti uyarınca belirleyeceği belirli ciddi neticelere neden olmuş bulunması aranmaktadır. Avrupa kıtasında ilişkin örnekleri aşağıda inceleyeceğimiz için, bu aşamada Avrupa dışından bir örnek vermek gerekirse, sözgelimi Endonezya'da çevre kirliliğinin neticesi olarak bir kişinin ölmesi veya ciddi şekilde yaralanması hali, bağımsız bir suç tipi olarak düzenlenmiştir²⁴. Çevre kirliliğinin ciddi neticeler yaratmasını cezalandırmayı amaçlayan bu modeli, diğerlerinden ayıran temel özellik, bu modelin ceza sorumluluğu ile bu sorumluluğun doğmasına âmil olan idari kararlar arasındaki ilişkiyi bütünüyle görmezden gelmesidir. Buna göre, çevre kirliliğinin ciddi neticelerini meydana getiren fail, bu fiili idare tarafından belirlenen kendisine verilen ruhsatın yasal sınırları içinde kalmış olsa bile, yine de cezalandırılır. Bu nedenle, bu model içerisine giren hususlar, çevre ceza hukukunun idare hukukuna "bağımlılığı" zırhını delen örnekler olma özelliği taşır²⁵.

²² FAURE-SKOGH, "The Economic Analysis of Environmental Policy and Law", s. 298.

²³ FAURE-SKOGH, "The Economic Analysis of Environmental Policy and Law", s. 298-299.

²⁴ Michael G. FAURE-Nicole NIESSEN, *Environmental Law in Development: Lessons From the Indonesian Experience*, Edward Edgar Publishing, 2006, s. 210.

²⁵ FAURE-HEINE, "Environmental Criminal Law", s. 3.

Bu modellerin ışığında, çevrenin ceza hukuku normları aracılığıyla korunması noktasında bugün gelinen noktayı kısaca özetlemek gerekirse, çevre ceza hukukunda soyut tehlike suçu modelinden somut tehlike suçu modeline yönelik bir evrimin geliştiği ve özellikle çevre kirliliğinin yol açtığı belirli ciddi neticelerin, gerektiğinde idare hukukundan bütünüyle bağımsızlaşmak suretiyle cezalandırılması yoluna gidildiği tespit edilebilir. Bu çerçevede, başlangıçta çevreyi korumak üzere ihdas edilen ve büyük ölçüde idari bir mahiyet taşıyan düzenlemelere ceza hükümleri eklemek şeklinde gelişen uygulama; bugün bizatihi ceza kanunlarında çevreyi korumayı amaçlayan somut tehlike suçlarının ihdas edilmesi şekline dönüşmüştür²⁶. Bununla birlikte, karşılaştırmalı hukukta, çevrenin ceza normlarıyla korunmasına ilişkin normatif yapılar halen yeknesak bir bütünlüğe sahip değildir ve her ülkenin benimsediği suç siyaseti ile paralel olarak, çeşitli noktalarda değişkenlik gösterebilmektedir. Aşağıda, genel anlamda Kıta Avrupası hukuk kültürünü üreten ve ihraç eden başlıca ülkelerdeki, çevre ceza hukukunun normatif dokusu incelenerek, ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, ilk olarak her bir ülkede çevrenin korunmasına ilişkin temel hukuksal yapı ele alınacak, ardından çevrenin korunmasına ilişkin temel ceza hukuku kuralları irdelenecek ve nihayetinde, bu konuda her bir ülkede öngörülen ceza yaptırımları ve ceza mahkûmiyetine ilişkin diğer kurallar tartışılacaktır.

V. ALMAN HUKUKUNDAKİ DURUM

1. Çevrenin Korunmasına İlişkin Temel Hukuksal Yapı

Alman Anayasası'nın 20/1. Maddesine göre Almanya, demokratik ve sosyal bir federal devlettir²⁷. Diğer bir ifadeyle, Alman hukuk sistemi eyaletler şeklinde ayrılmış olan federe devletler (*Länder*) ile bu federe devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları federal devlet çatısı şeklinde inşa edilmiştir. Bu bağlamda, diğer alanlarda olduğu gibi, çevrenin korunmasına ilişkin temel hukuksal yapı-

²⁶ Bu eğilim, ulusal yasal düzenlemelerde olduğu kadar, bu ulusal düzenlemelerin şekillenmesinde büyük yönlendirici rolü olan bazı önemli ulusalüstü düzenlemelerde de kendisini göstermektedir. Sözelimi, Avrupa Birliği'nin spesifik olarak çevre suçları alanında yürürlüğe koyduğu 18 Kasım 2008 tarihli "Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunması Yönergesi-Directive/2008/99/EC" incelendiğinde, bu Yönergenin "Suçlar" başlıklı 3. Maddesinde 9 ayrı fiilin düzenlendiği, bu fiillerin kaleme alınışında ise -tartışmalı olmakla birlikte- somut tehlike suçu modelinin esas alındığı görülmektedir. Bkz. Michael G. FAURE, "The Implementation of Environmental Crime Directives in Europe", Paper submitted to the "9th International Conference on Environmental Compliance and Enforcement 2011", s. 362-365. http://inece.org/conference/9/proceedings/41_Faure.pdf.

Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığıyla Korunması Yönergesi-Directive/2008/99/EC" nin tam metni için ise bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:328:0028:0037:EN:PDF>

²⁷ Alman Anayasası'nın ilgili hükümleri için bkz. <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>.

nın oluşturulması noktasında da, eyaletler ile federal devlet arasındaki yetki meselesi ise Alman Anayasası'nın 70., 71. ve 72. Maddeleri çerçevesinde çözümlenmektedir. Anayasa'nın 70. Maddesine göre, eyaletler, Anayasanın Federal devlete yasama yetkisi tanımadığı haller dışında, yasama yetkisine haizdir²⁸. Federal devlet ile eyaletler arasındaki yetki ve görevlerin sınırlandırılması ise, Anayasa'nın inhisarî yasama (md. 71) ve yarışan yasama (md. 72) yetkilerine ilişkin hükümlerine göre yapılır. İnhisarî yasama yetkisine göre, federal devletin inhisarî yasama alanına gören konularda, eyaletlerin ancak federal bir yasanın kendilerine açıkça izin vermesi halinde ve o yasanın öngördüğü ölçüde yasama yetkisi bulunmaktadır. Yarışan yasama alanına giren konularda ise Eyaletlerin, ancak Federal devletin kendi yasama hakkını kullanmadığı hallerde ve ölçüde yasama yetkileri bulunmaktadır. Federal devlet, bu alanda yasama yetkisine, ancak Federal devlet topraklarında eşdeğer yaşam koşullarının sağlanması veya hukukî ve ekonomik birliğin muhafazası, bir federal düzenlemeyi yüksek devlet yararının gerektirdiği hallerde ve ölçüde sahiptir. İnhisarî yasama alanları Anayasa'nın 73. Maddesinde, yarışan yasama alanları ise yine Anayasa'nın 74. Maddesinde ayrıntılı olarak belirlenmiş bulunmaktadır.

Bu çerçevede, çevrenin korunmasına ilişkin kurallar koyma noktasında, prensip olarak Eyaletlerin yasama yetkisi mevcut bulunmaktadır. Bununla birlikte, örneğin nükleer enerji, atık boşaltımı, hava kirliliğinin kontrolü gibi önemli konular ise, yukarıda değinilen yarışan yasama alanına (Anayasa md. 72 ve 74) dâhil oldukları için, bu konuda yasama yetkisi, prensip olarak Federal devlete ait bulunmaktadır. Şu halde, bu tarz konularda Eyaletlerin, yalnızca Federal devlet kendisine ait olan yasama yetkisini kullanmamış olması durumunda yasama yetkisi bulunmakla birlikte; genelde Federal devletin bu yetkiyi kullanmaması pek söz konusu olmamaktadır²⁹. Bu itibarla, Eyaletlerin, çevrenin korunmasına ilişkin düzenleme yapma yetkisi ağırlıklı olarak yürütme yetkisi kapsamındaki idari kuralların ihdas edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Almanya'da çevre hukukunun normatif dokusunun ortaya çıkmasına ve gelişmesine ilişkin süreç, birçok batı Avrupa ülkesindeki ile benzerlik göstermektedir³⁰. Buna göre, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonominin düzeltilmesi ve refah seviyesinin artırılması amacıyla iktisadi gelişmelere ağırlık verilmesi ve bu kapsamda kimyasal ve çevreye zararlı diğer benzeri maddelere dayalı üretimin artma-

²⁸ Andreas **GLASER**, German Environmental Report in a Nutshell – Annual Report 2011 (Germany), IUS Publicum Network Review, http://www.ius-publicum.com/repository/uploads/04_04_2011_9_47_Glaser.pdf).

²⁹ Michael **RODI**, "Public Environmental Law in Germany", in: Comparative Environmental Law in Europe, An Introduction to Public Environmental Law in Europe, Edited by René **SEERDEN**-Micheil **HELDEWEG**, Antwerp, 1996, s. 151.

³⁰ **FAURE-HEINE**, "Environmental Criminal Law", s. 143.

sı, aynı şekilde üretilen tüm ekonomik malların giderek daha kısa süreli ve daha yoğun bir tüketim kültürünün gelişmesini tetiklemesi gibi gelişmeler yaşanmıştır³¹. Bu gelişmelerin tarım alanlarına, bitki örtüsüne, yerleşme ve yaşam alanlarına büyük zarar vermesi ve temiz su havzalarının, denizlerin, toprak ve havanın insan sağlığına zarar verecek düzeyde kirlenmeye başlaması üzerine, giderek artan bu kirliliği durduracak yasal önlemler alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Almanya'da, ilk olarak II. Dünya Savaşı'nın sonrasında, sözgelimi 1957 tarihli Su Kullanım Düzeni Kanunu (*Wasserhaushaltgesetz*) ve 1959 tarihli Atom Kanunu (*Atomgesetz*) gibi ilk yasalar çıkartılmış, sonrasında ise özellikle 1970'li yıllarda çevrenin korunmasına ilişkin (sözgelimi 1972 tarihli Atık Maddeler Kanunu (*Abfallgesetz*), 1974 tarihli Emisyonun Korunması Kanunu (*Bundesimmissionschutzgesetz*), 1976 tarihli Doğa Koruma Kanunu (*Bundesnaturschutzgesetz*) gibi) çok sayıda yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir.

Almanya'da çevrenin ceza hukuku aracılığıyla korunmasına ilişkin ilk somut gelişme ise, 1980 tarihinde ceza kanununda yapılan bir değişiklik, daha önce idari yaptırıma bağlanmış birer hukuka aykırı fiil olarak idari düzenlemelerde yer alan çevre ihlallerinin, bu kez ceza normları ile karşılanan birer suç tipi olarak ceza kanununda düzenlenmesidir³². Çevrenin korunmasına ilişkin kodisifasyon çabaları sonraki süreçte de devam etmiş ve bu kapsamda çevreyi kirleten fiillerden sorumluluk konusuna odaklanan 1990 tarihli Çevre Sorumluluğu Kanunu (*Umwelthaftungsgesetz*) ve atık maddelerin imhası ve geri dönüşümüne odaklanan 1996 tarihli Geri Dönüşüm ve Atık Maddelerin İmhası Kanunu (*Kreislaufwirtschafts und Abfallgesetz*) gibi yasal düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur. Bu noktada, – ilgili Avrupa Birliği Yönergesi ile uyum sağlamak adına – kapsamı ve içeriği 2001 yılında yapılan bir kanun değişikliği ile geliştirilen, 1990 tarihli Çevresel Etki Değerlendirme (*Umweltverträglichkeitsprüfung-ÇED*) Kanunu'nu da zikretmek gerekir. 2006 yılında yürürlüğe konulan Kamu İştirak Kanunu (*Öffentlichkeitsbeteiligungsgesetz*) ile ÇED raporlarının hazırlanmasına kamusal katılıma belirli asgari zorunluluklar getirerek, bu süreçlerdeki kamusal katılımın rolünü artırmıştır. Çevrenin korunmasıyla ilintili diğer bir yasal düzenleme gelişmesi ise, 2004 yılında Yenilenebilir Enerji Kanunu (*Erneuerbare Energien Gesetz-EEG*) ile 2008 yılında ise Isı Sektöründeki Yenilenebilir Enerjilerin Desteklenmesi Kanunu'nun (*EEWärmeG*) yürürlüğe konulmasıdır. Bununla birlikte, Alman hukukunda çevrenin korunmasına ilişkin yaşanan tüm bu çok katmanlı ve çok boyutlu kodifikasyon süreci, aslında bu ülkede çevre hukukunun gelişiminin sistematik bir bütünlükten yoksun olarak ilerlediğini ortaya koymak-

³¹ ÜNVER-NUHOĞLU, "Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku", s. 13.

³² Bununla birlikte, çevre suçlarını ceza kanununda toplayan bu yasal düzenleme, kanun yapma tekniğinin yanı sıra, yaptırım ve idare hukukuna ilişkin kuralları ve çeşitli sorunların çözümüne ilişkin yaklaşımı nedeniyle ciddi eleştirilere konu olmuştur. ÜNVER-NUHOĞLU, "Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku", s. 18.

tadır. Nitekim bu nedenle, 1990'lı yıllardan itibaren Almanya Çevre Bakanlığı'nın görevlendirdiği bir grup akademisyen tarafından, tüm bu özel yasal düzenlemeleri bir araya getiren ve konunun tüm boyutlarını kapsayan bir genel çevre kanunu hazırlanması için çalışmalarda bulunulmuş ancak, Çevre Bakanlığının bu girişimi son olarak 2008 yılında başarısızlığa uğramış bulunmaktadır³³.

2. Çevrenin Korunmasına İlişkin Normatif Ceza Hukuku Araçları

Almanya'da çevrenin korunması konusunda bir yaptırım içeren hukuksal araçlar geniş bir yelpazede düzenlenmiştir. Bu çerçevede, yaptırım içeren hukuksal araçlar, idare hukuku alanında ortaya çıkabileceği gibi, idari ceza hukuku (*Ordnungswidrigkeitenrecht*) alanında veya doğrudan ceza hukuku alanında da ortaya çıkabilmektedir.

Çevrenin hukuksal yaptırımlar ile korunması anlayışının ilk olarak ortaya çıktığı alan olan idare hukukunda denebilir ki, Almanya'daki idari kurumlara çevrenin korunmasına ilişkin, sözgelimi lisans koşullarına uymama gibi, çeşitli yükümlülüklerini ihlal edenler hakkında, idari kurallara uymasını sağlamaya yönelik birer yaptırım niteliğinde çeşitli idari kararlar alınabilir. Bu kapsamda, bedeli ihlal eden ait olmak üzere işlemin onun yerine gerçekleştirilmesinden, belirli bir zorunlu para cezasının uygulanmasına ve hatta ihlali gerçekleştiren tüzel kişiliğin kapatılmasına kadar çeşitli idari kararlar alınabilir³⁴.

İdare hukuku kurallarının yanı sıra, çevrenin korunmasını amaçlayan yaptırım içeren diğer bir hukuksal imkân ise idari ceza hukuku kurallarının uygulanmasıdır. Alman hukukunda idari ceza hukuku kurallarının temel özelliği, bir suç değil ancak bir düzene aykırılık oluşturan fiillere, ceza yaptırımı niteliği taşımayan bir idari para cezası (*Geldbuße*) uygulayabilme imkânı yaratmasıdır. Alman hukukunda bu çerçevede ayrıca, - kural olarak yalnızca gerçek kişilere ceza yaptırımı uygulanabilmesi nedeniyle, kendilerine ceza yaptırımı uygulanamayan - tüzel kişilere de Düzene Aykırılıklar Kanunu'nun 30 maddesi uyarınca, yukarıdaki çerçevede bir idari para cezası (*Geldbuße*) uygulama imkânı bulunmaktadır³⁵.

Nihayet, Alman hukukunda, çevrenin korunmasına ilişkin olarak 1980 Alman Ceza Kanunu değişikliğinden sonra yaratılmış olan nihai gelişme ise, çevreyi kirleten fiillerin, doğrudan ceza kanununda açıkça suç olarak düzenlenmiş olması şeklinde ortaya çıkmaktadır³⁶. Bu suretle, çevrenin korunmasına ilişkin hukuksal yaptırımları, ceza hukukunun en çekirdek alanına taşımaktan beklenen yarar ise, çevre suçlarının toplumsal tehlikeliliği konusunda daha keskin bir

³³ GLASER, German Environmental Report in a Nutshell – Annual Report 2011 (Germany), s. 4.

³⁴ FAURE-HEINE, "Environmental Criminal Law", s. 144.

³⁵ FAURE-HEINE, "Environmental Criminal Law", s. 144.

³⁶ Christian ALMER-Timo GOESCHL, "Environmental Crime and Punishment: Empirical Evidence From the German Penal Code", September 7, 2009, s. 8.

kamuoyu duyarlılığı yaratmak şeklinde açıklanmaktadır³⁷. Bununla birlikte, 1980 ceza kanunu değişikliği ile çevre ceza hukuku alanında ihdas edilen hükümlerin yine de idare hukukuyla çok sıkı bir bağlantı içinde olduğunu belirtmek gerekir; nitekim yine ceza kanununda 1994 ve özellikle 1997 yılında yapılan değişikliklerin temel amacı, - Alman öğretisinin de etkisiyle - idare hukukunun, çevre ceza hukuku üzerindeki baskın rolünü azaltmak ve aradaki bağımlılık ilişkisini hafifletmektir³⁸. Bu çerçevede, Alman çevre ceza hukukunun bugünkü temel kaynağı, ekolojik değerlerin korunmasına ilişkin olarak ihdas edilmiş olan Alman Ceza Kanunu'nun 324-330d maddeleridir.

Bir hayli kazuistik bir yöntemle kaleme alınan bu hükümlerden, 324. Madde "Suların Kirletilmesi"ni, 324a Maddesi "Toprağın Kirletilmesi"ni, 235. Madde ise "Havanın Kirletilmesi"ni düzenlemektedir. Çevreye zarar veren kirlilik yaratmayı suç olarak düzenleyen bu temel hükümlere ek olarak, insan sağlığını tehdit eden ses, titreşim ve iyonlaştırılmamış radyasyon yayılması (md. 325a), çevreyi tehlikeye sokar şekilde atık madde toplanması (md. 326/1), atık maddelerin izinsiz olarak ithali, ihracı ve nakli (md. 326/2), radyoaktif atıkların tesliminin ihmali (md. 326/3), (nükleer ve atık maddelere ilişkin) kurumların izinsiz olarak işletilmesi (md. 327), radyoaktif maddelerle izinsiz olarak (md. 328/1) ve diğer tehlikeli madde ve mallarla yasak bir şekilde (md. 328/2-3) iştil edilmesi, koruma altındaki alanlarda tehlike yaratılması (md. 329) fiilleri suç olarak düzenlenmiştir. Bunun dışında, zehirli maddelerin salınımı yoluyla başkalarının sağlığı yönünden ölüm veya ciddi zarar veya çok sayıda insan için yalnızca zarar riski yaratmak fiiline de (md. 330d) ayrı bir suç olarak yer verilmiştir.

³⁷ Bununla birlikte, Alman Ceza Kanunu federal bir kanun olmasına karşın, çevre suçlarında Alman Ceza Kanunu uyarınca soruşturmaya başlama, yargılama yapma ve yaptırım uygulama yetkisinin federe devletlerin eline bırakılmış olması eleştirilmektedir. Gerçekten Alman hukukunda, sözgelimi bir başka federal devlet olan Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, bu gibi suçlara ilişkin olarak federal savcılık tarafından yürütülen bir "gölge federal sistem" bulunmamaktadır ve yetki tamamen federe devletlere bırakılmıştır. Çevre suçlarına ilişkin olarak federe devletlere tanınan bu şekildeki kapsamlı bir yetkilendirme ise doğal olarak uygulama farklılıklarına yol açmakta ve ülke genelinde bu alandaki hukuksal pratiğin yeknesaklaşmasını güçleştirmektedir. **ALMER-GOESCHL**, "Empirical Evidence From the German Penal Code", s. 10.

³⁸ Almanya'da kanun koyucunun çevreyi hem idare hukuku hem de ceza hukuku araçlarıyla birarada korumaya çalışması, Alman çevre ceza hukukunun idare hukukuyla sıkı bir bağlantı içerisinde olması durumunu yaratmış ve bu durum birtakım hukuksal problemleri de beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce, çevrenin korunmasına ilişkin olarak idare hukuku alanında ortaya çıkan norm ve uygulamaların suç genel teorisi kapsamındaki kurumlarla ilişkisi, sistematik konularının belirlenmesi, kast ve hataya ilişkin problemler yönünden ne gibi etkilerinin olacağı, idare hukuku ve ceza hukuku bağlantısının nasıl bir hareket noktasına kurulacağı ve hukuka aykırı idari fiil veya işlemlerin gizlenmesinin cezalandırılabilirlik yönünden etkilerinin ne şekilde olacağı gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Alman çevre ceza hukuku ile idare hukuku bağlantısı sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **ÜNVER-NUHOĞLU**, "Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku", s. 13.

3. Ceza Yaptırımları ve Ceza Mahkûmiyetine İlişkin Kurallar

Alman hukukunda, idari ceza hukuku alanına giren fiillerin genel prensipleri Düzene Aykırılıklar Kanunu (*Ordnungswidrigkeitsgesetz*) ile belirlenmiş ve bu fiiller için suçlardan farklı olarak idari para cezası (*Geldbuße*) uygulanması esası benimsenmiştir³⁹. Düzene Aykırılıklar Kanunu ile getirilen temel idari yaptırım, salt para cezası olmak ile birlikte, özellikle Kanun'un 30. Maddesi uyarınca tüzel kişilere yönelik uygulamanın söz konusu olduğu hallerde, para cezasının miktarı çok yüksek rakamlara ulaşabilmektedir⁴⁰.

Alman Ceza Kanunu'nda düzenlenmiş olan çevre suçları için ise hem hapis cezasının hem de adli para cezasının uygulanabilmesi mümkündür. Alman hukukundaki genel kural, işlenen suçun karşılığı olarak kanunda bu her iki yaptırıma birlikte başvurulabilme imkânı tanınmış olsa bile, bu imkânın kullanılmaması şeklindedir. Bu kuralın istisnası ise, Alman Ceza Kanunu'nun 41. Maddesinde düzenlenmiş ve failin işlediği suçtan elde ettiği yararlar nedeniyle haksız şekilde zenginleşmesi halinde, bu her iki yaptırıma birlikte başvurulabilmesi esası getirilmiştir. Alman Ceza Kanunu'nda çevre suçlarının düzenlendiği hükümlerde ise, bu her iki yaptırım arada "veya" bağlacı ile seçenekli olarak uygulanabilir şekilde düzenlenmiştir. Hapis cezası şeklindeki yaptırımların ağırlığı belirlenirken, suçun kasten ve taksirle işlenmesine göre farklı yaptırımlar öngörüldüğü tespit edilmektedir. Bu açıdan sözelimi çevreye zarar veren kirlilik yaratmaya ilişkin suçlarda (Suların kirlenmesine ilişkin 324. Madde, Toprağın kirlenmesine ilişkin 324a Maddesi ve Havanın kirlenmesine ilişkin 325. Maddede), suçun kasten işlenmesi halinde 5 yıl olan üst sınırla, suçun taksirle işlenmesi durumunda 3 yıl olarak tespit edilmiştir.

Bunun yanında, Alman ceza hukukunda, çevre suçları yönünden de uygulanabilir nitelikte bazı alternatif yaptırım ve tedbirler bulunmaktadır⁴¹. Örnek vermek gerekirse, Alman Ceza Kanunu'nun 70. Maddesinde düzenlenen "belirli bir mesleği ifa etmenin yasaklanması", yine ceza kanununun 73. Maddesindeki "kazanç müsadere" ve 74. Maddedeki "belirli malların müsadere" bu kapsama girmektedir. Bunlardan özellikle müsadere, belirli çevre suçları yönünden özellik göstermektedir. Bu nedenle, söz konusu çevre suçlarının işlenmesinde kullanılan çok çeşitli nitelikteki eşyanın müsadereye imkân sağlayan bir hüküm 330. Maddede özel olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte, uygulamada çevre suçlarına ilişkin olarak bu özel müsadere hükmünün işletilmesine çok ender rastlanmaktadır.⁴²

³⁹ Hans-Heinrich **JESCHECK**, Alman Ceza Hukukuna Giriş, Yayına Hazırlayan: Feridun **YENİSEY**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 20.

⁴⁰ Günther **HEINE**, "Allemagne. Crimes Against the Environment", *International Review of Penal Law*, 1994, s. 756.

⁴¹ **FAURE-HEINE**, "Environmental Criminal Law", s. 146.

⁴² **HEINE**, "Allemagne. Crimes Against the Environment", s. 756.

Yine Alman uygulamasına ilişkin olarak, çevre suçlarının cezalandırılması bağlamında altı çizilmesi gereken diğer bir konu ise, çevre suçlarının "onarıcı adalet" anlayışının hayata geçirilmesi için uygun bir alan olarak değerlendirilmesidir. Gerçekten, Alman uygulamasında sıklıkla görüldüğü üzere, çevrenin korunmasına ilişkin normların ihlaline ilişkin olarak başlatılan bir ceza soruşturması, bu ihlalin endüstriyel bir faaliyetin yürütülmesiyle ilintili olduğunu ortaya koyuyorsa; bu takdirde uygulama büyük çoğunlukla meselenin kovuşturma aşamasına getirilmeksizin bir uzlaşma ile çözümlenmesi eğilimindedir. Bu çerçevede, ihlali gerçekleştirenin, ihlal sonucu ortaya çıkan zarara ilişkin olarak (zararın tazmini ve eski hale iade gibi) belirli finansal yükümlülükleri yerine getirmesi ya da çevre güvenlik standartlarının iyileştirilmesi gibi çevre dostu uygulamaları hayata geçirmesi halinde, mesele kovuşturma aşamasına taşınmamaktadır⁴³.

VI. FRANSIZ HUKUKUNDAKİ DURUM

1. Çevrenin Korunmasına İlişkin Temel Hukuksal Yapı

Fransa, federal bir devlet olan Almanya'dan farklı olarak üniter bir devlet yapısına sahiptir ve bütün ülke adeta bir dokunun kılcal damarları gibi Paris'teki merkezi yönetime güçlü bir biçimde bağlanmıştır. Fransa'da hiyerarşik hukuk düzeni, anayasal (*yasama üstü*) blok, yasama bloku ve yasama altı (*idarenin düzenleyici işlemleri*) bloku olmak üzere üç farklı düzey şeklinde tasarlanmıştır⁴⁴; yargısal düzen ise 1790 ve 1795 yıllarında çıkartılmış ve halen yürürlükte bulunan temel yargı düzeni mevzuatı uyarınca adli ve idari olmak üzere iki kategoride yapılandırılmıştır. Fransa'nın güçlü merkezi yönetim geleneği ülkenin hukuki yapılanmasını da büyük ölçüde etkilemiştir; hemen tüm pozitif hukuk kuralları gibi çevre hukukuna ilişkin kurallar da bu gelenekten etkilenmiş ve bu alandaki kuralların büyük çoğunluğu da merkezi düzen tarafından oluşturulmuştur.

⁴³ Bu tür uygulamalar özellikle, ihlali gerçekleştirenin endüstriyel bir kuruluş olması halinde ortaya çıkmakta ve zaman zaman kamu adına soruşturmayı yürüten ilgili Soruşturma makamı ile endüstriyel kuruluşun yetkilileri arasında bir pazarlık şeklini de alabilmektedir. Ancak Federal Yüksek Mahkeme'nin (*Bundesgerichtshof*) 1990 yılında aldığı ve endüstriyel kuruluşun ihlal teşkil eden faaliyetinden sorumlu yöneticilerinin ceza sorumluluğunu genişleten içtihadı (bu içtihat için bkz. **BGH NJW 1998, s. 769**) uyarınca, bu yöneticilerin çevreye karşı işlenen suçtan dolayı mahkûm edilme olasılıkları artmış ve bu durum soruşturma makamlarının elini güçlendirmiştir. Günther **HEINE**, "Umweltstrafrecht im Rechtsstaat", *Zeitschrift für Umweltstrafrecht*, 1995, s. 68. Aynı yönde **FAURE-HEINE**, "Environmental Criminal Law", s. 147.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Jan **DARPÖ**, Access to Justice in French Environmental Law, Uppsala Universitet Juridiska Institutiones, Examenarbete med praktik i Miljöretätt 30 högskolepoäng, 2011, s. 17 vd.

Halen yürürlükte bulunan 1958 tarihli Fransız Anayasası'nda "çevre hakkı" bağımsız bir hak olarak düzenlenmemiştir⁴⁵. Bu nedenle, Fransız Anayasa Konseyi (*Conseil Constitutionnel*) çevre sorunlarıyla ilintili olarak önüne gelen bir dizi olayda, Anayasa'da güvence altına alınan diğer bazı haklara dayanarak karar vermiştir. Bu kapsamda, çevrenin korunmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan kararlarında Konsey'in anayasada tanımlanmış olan sağlık hakkı ve 1789 İnsan Hakları Bildirgesi'nin 17. Maddesiyle güvence altına alınmış olan mülkiyet hakkı gibi haklara yollama yapıldığı görülmektedir⁴⁶. Ancak, bu gibi yollamaların sonuç itibarıyla, Fransız yurttaşlarına sağlıklı bir çevrede yaşamak şeklindeki anayasal bir hakkın güvencesini sağlayamaması nedeniyle, 2004 yılında –anayasal blokun bir parçası olarak – Çevre Şartı kabul edilmiş ve 1 Mart 2005'te yürürlüğe girmiştir. Bu Şart, esas itibarıyla, en azından bir kısmı mevzuat ve uluslar arası antlaşmalar ile korunmakta olan üçüncü kuşak insan haklarına anayasal güvence getirmektedir. Şartın içeriği ele alındığında, kapsadığı hak ve özgürlükler için ayrıntılı değil ancak salt çerçeve düzenlemeler getirdiği görülmektedir. Bu nedenle, birçok durumda Şart'ta yer alan bu soyut ve genel güvencelerin uygulanmasına ilişkin olarak özel yasal düzenlemelere gereksinim duyulmaktadır.

Yasama düzeyinde ise, Fransa'da çevre hukukunun yasama organı tarafından özgün düzenlemelerle şekillendirilen bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasına yol açan başlıca gelişme, 1972 yılında bir Çevre İşleri Bakanlığının kurulmasıdır. Çevre İşleri Bakanlığı tarafından çevre sorunlarına ilişkin olarak özellikle 1975-1980 yılları arasında yoğun bir yasal düzenleme faaliyetine girilmiştir. Bu kapsamda, 15 Temmuz 1975'te Atıkların Ortadan Kaldırılması Kanunu, 7 Eylül 1976'da Deniz Çevresinin Korunması Hakkında Kanun ve 10 Temmuz 1976'da Doğanın Korunması Kanunu gibi yasal düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur. Fransa'da bu eğilim 1990'lı yıllarda da devam etmiş ve çevrenin korunması yönünden önem taşıyan 13 Temmuz 1992 tarihli Atık Kanunu ve 3 Ocak 1992 tarihli Suyun Korunması Kanunu gibi yasal düzenlemeler de hayata geçirilmiştir⁴⁷. Ancak bu yasal düzenleme örneklerinden de görüldüğü üzere, Fransız çevre hukukunun konuya yaklaşımı bütüncül bir yasal düzenleme rejimi oluşturmaktan ziyade, ortaya çıkan spesifik çevre problemlerine ilişkin o probleme yönelik tek tek ayrı düzenlemeleri hayata geçirmek şeklinde bir gelişim çizgisi izlemiştir. Bununla birlikte, çevre hukuku alanında tek ve bütüncül

⁴⁵ Fransız Anayasası için bkz. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/la-constitution-du-4-octobre-1958.5071.html>. İngilizce metin için ise bkz. <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>

⁴⁶ **DARPÖ**, "Access to Justice in French Environmental Law", s. 23.

⁴⁷ **FAURE-HEINE**, "Environmental Criminal Law", s. 124.

bir kodifikasyonun gerekliliği üzerine bir uzmanlar kurulu oluşturulmuş⁴⁸ ve bu uzmanlar kurulu çevrenin korunmasına ilişkin mevzuatı kodifike eden bir “Çevre Kanunu” tasarısı hazırlamışlardır. 28 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe giren Fransız Çevre Kanunu⁴⁹, çevreyle ilgili konuları düzenleyen temel mevzuattır. Bu Kanunun içerisinde, çevresel etki değerlendirmeleri ve stratejik çevre değerlendirmeleri, endüstriyel faaliyetler, su operasyonları ve su alanlarındaki yapılaşma, madencilik ve taşocağı faaliyetleri, kimyasal maddeler ve atıkların imhası, doğal kaynakların, türlerin ve faunanın korunması, avcılık, balıkçılık, ormancılık ve tarım faaliyetlerinin yürütülmesi gibi konular düzenlenmektedir⁵⁰.

Çevre Kanunu bugün için Fransız hukukunda çevreyle ilgili konuları ele alan temel yasal düzenleme olmakla birlikte, bu alanla ilgili düzenlemeler getirilen bazı yeni kanunlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda, sözgelimi doğal alanların korunması ve bu alanlara ilişkin sınırlarda mülkiyet hakkının kullanılmasına ilişkin esaslar Şehir Planlaması Kanunu’nda düzenlenmiş; Ticaret Kanunu’nda ise, şirketlere her yıl faaliyetlerinin çevresel sonuçları hakkında pay sahiplerini bilgilendirmek üzere düzenli yıllık raporlar hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Gümrük Kanunu’nda ise, çevreyi kirleten faaliyetler için özel bir vergi türü öngörülmüş bulunmaktadır⁵¹.

Çevrenin korunmasına ilişkin getirilen tüm bu düzenlemeler esas itibarıyla idari düzenin inşasına ve korunmasına ilişkin olup, bu nedenle, kural olarak suç tiplerine ilişkin açık tanımlar içermemektedir ve bu nedenle ceza sorumluluğunun doğmasına ilişkin kurallar yine idari otoritelere bırakılmış bulunmaktadır⁵².

2. Çevrenin Korunmasına İlişkin Normatif Ceza Hukuku Araçları

Fransa’da çevrenin korunmasına ilişkin ceza hukuku araçları ele alındığında, hiç kuşkusuz ilk olarak 1994 yılında yürürlüğe giren Fransız Ceza Kanunu irdelenmelidir. Ancak Fransız Ceza Kanunu, yeni sayılabilecek bir dönemde

⁴⁸ G. J. MARTIN, French Experiences of the Codification of Environmental Law, In: *Hubert BOCKEN-Donatienne Ryckbost, Codification of Environmental Law, proceedings of an International Conference*, The Hague, 1996, s. 115 vd.

⁴⁹ http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1963/13739/.../Code_40.pdf

⁵⁰ DARPÖ, “Access to Justice in French Environmental Law”, s. 23.

⁵¹ DARPÖ, “Access to Justice in French Environmental Law”, s. 23.

⁵² Bu noktada, hukuksal yapıdan bağımsız olarak 2007 yılında ortaya çıkan **Grenelle de l’environnement** oluşumundan da kısaca söz etmek gerekir. Ulusal ve yerel yönetimlerin temsilcileri ile (işveren ve işçi örgütleri, meslek kuruluşları ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan) sivil kuruluşların eşit bir tabanda bir araya geldiği bu açık ve çok taraflı tartışma platformunun amacı 5’er yıllık periyotlarla kamu politikasının ekolojik ve sürdürülebilir kalkınma yönünden temel hedef ve önceliklerinin tanımlanmasıdır. Bu oluşumun niteliği ve hazırlanmış olduğu Grenelle Yasaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.developpement-durable.gouv.fr/IMG/pdf/Grenelle_Loi-2_GB_.pdf

yürürlüğe girmiş olmasına karşın ilginç bir biçimde, ekolojik değerlerin korunmasına ilişkin spesifik bir düzenleme içermemektedir. Bu açıdan, Avrupa'da yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla çağdaş olan yeni ceza kanunlarından ayrılan Fransız Kanunu, ekolojik değerleri doğrudan kendi bünyesinde ayrı bir başlık altında korumak yerine, çevrenin korunması açısından önem taşıyan dolaylı bazı düzenlemeler getirmekle yetinmiştir. Sözelimi, hayvanlara karşı zalimane muamelede bulunmayı cezalandıran hükümler (Art. 521-1 ve 521-2) bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, Fransız kanun koyucusu ceza kanununda çevrenin korunmasına ilişkin diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi belirli somut tehlike suçları ihdas etmek yolunu tercih etmemiştir⁵³.

Buna karşın, Fransız Ceza Kanunu'nun yaptırımları düzenleyen Art.131-12 – 131-18 hükümleri, idari düzenin korunmasına ilişkin kuralların (*police administrative*) ihlali halinde de para cezası uygulanabilmesi olanağını yarattığı için, çevrenin korunmasına yönelik ihlaller yönünden özellik gösterirler.

İdari düzenin korunmasına ilişkin kurallar kategorisinde yer alan çevre suçlarının temel özelliği, bu fiillerin yapısal unsurlarının idari otoriteler tarafından belirlenmesidir. Bu konuda, 1970'li yıllardaki ilk Fransız çevre düzenlemelerinden ceza kanunun yürürlüğe girdiği döneme kadar olan süreçteki yegâne değişim, ilk dönemlerde yerel idari otoritelere bırakılan düzenleme yapma yetkisinin, süreç içerisinde merkezileşerek hükümet düzeyinde, başbakan veya bakanlara tanınması şeklinde gerçekleşmiştir⁵⁴. Ancak bu şekilde gelişen bir çevre ceza hukuku mevzuatı yaratma anlayışının temel sorunu, suçta ve cezada kanunilik ilkesini tamamen bertaraf edilmesi suretiyle, bu alana ilişkin ceza hukuku tedbirlerinin uygulanmasının tümüyle yürütmenin takdir ve inisiyatifine bırakılmış olmasıdır. Diğer yandan, yeni nesil çevre hukuku düzenlemelerinde her ihlal biçiminin niteliği ve ağırlığı ile paralel spesifik yaptırımlar öngörülmesine karşın; idari otoriteye takdir yetkisi tanıyan bu düzenlemeler ise yaptırımın bireyselleştirilmesine imkân tanımayan, son derece soyut ve genel ifadeler içermektedir. Bunun sonucu olarak, sözelimi Fransız Atık Kanunu⁵⁵'nin 1992 tarihli değişik metnindeki cezai hükümler içeren 24. maddesi incelendiğinde, bu maddede çevreye zararlı atıkları yasadışı bir biçimde biriktirenler ile idari bazı

⁵³ FAURE-HEINE, "Environmental Criminal Law", s. 125.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. J. H. ROBERT, "France. Le Problème de Responsabilité et des Sanctions pénales en Matières d'environnement", *International Review of Penal Law* (1994), s. 952 vd.

⁵⁵ 1975 tarihli Fransız Atık Kanunu Avrupa Birliği'nin aynı yıl kabul edilmiş olan Atık Çerçeve Yönergesi'nin iç hukuka aktarılması amacıyla çıkartılmış olan bir yasal düzenlemedir. Gerek AB Atık Çerçeve Yönergesi'nde gerekse Fransız Atık Kanunu'nda esas olarak, atık yönetiminin ve atıktan arındırmanın temel hiyerarşisi ile atıktan arındırma tesisleri için temel gereklilikleri düzenlemektedir. AB Atık Çerçeve Yönergesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://ec.europa.eu/environment/waste/reporting/pdf/Waste_Framework_Directive.pdf

formları doldurmayı ihmal edenler için benzer yaptırımlar öngörüldüğü tespit edilebilir⁵⁶. 1992 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nun çevre ceza hukuku yönünden önem taşıyan diğer bir yönü ise, geçici maddeleri arasında 1975 tarihli Atık Kanunu gibi çevrenin korunmasına ilişkin kanunlarda belirli değişiklikler öngörmesi ve 121-2 maddesi ile benimsediği tüzel kişilere ceza yaptırımını uygulanması rejimini bu kanunlara da teşmil etmesidir⁵⁷.

3. Ceza Yaptırımları ve Ceza Mahkûmiyetine İlişkin Kurallar

Fransız çevre ceza hukukunda, ihlali gerçekleştiren faile uygulanacak yaptırımın türü bakımından ikili bir ayırma gidildiği görülmektedir. İlk olarak, gerçekleştirilen ihlalin yukarıda değindiğimiz çevresel idari düzenin korunmasına ilişkin kurallara (*police administrative*) dair olması durumunda, idari para cezası uygulanması söz konusu olacaktır. İdari bir yaptırım olma niteliği taşıyan bu para cezaları prensip olarak idari makamlar tarafından uygulanırlar ve ceza yaptırımını gerektiren eylemlere göre daha hafif eylemler olarak nitelendirildikleri için, bu eylemlere uygulanacak idari para cezası da nispeten çok daha düşüktür. İkinci olarak ise, çevrenin korunmasına ilişkin yasalarda belirlenmiş olan ceza yaptırımları yer almaktadır. Bunlardan, halen yürürlükteki Fransız Çevre Kanunu'ndan çok önce yürürlüğe giren ve belki de karşılaştırmalı hukuktaki ceza yaptırımını içeren ilk örneklerden birisi olan 1976 tarihli Çevrenin Korunmasına Yönelik Sınıflandırılmış Tesisler Kanunu⁵⁸'nin (*Loi relative aux installations classées pour la protection de l'environnement*) -1985 ve 2000 yıllarında değişikliğe uğramış şekli- incelendiğinde, Kanun'un 18. Maddesinde yetkilerini suiistimal eden bu nevî tesislerin yöneticileri hakkında 2 aydan 1 yıla kadar hapis ve/veya para cezası uygulanma imkânı getirildiği ortaya çıkmaktadır⁵⁹.

Ancak Fransız çevre ceza hukukunun, yaptırım hukuku yönünden çevre ihlallerine hapis cezası veya para cezası uygulanmasından daha önemli birtakım başka özellikleri bulunmaktadır. Buna göre ilk olarak, yaptırımın niteliğinin somut olaya uygun olması kaydıyla, çevrenin korunmasına ilişkin kuralları ihlal eden failin, aynı ihlali bir kez daha gerçekleştirmesi halinde daha ağır bir yaptırıma tabi tutulmasına ilişkin özel bir tekerrür sistemine değinmek gerekir. Bu sistem, özellikle sınıflandırılmış tesislerin faaliyetlerine ilişkin mevzuat çerçevesinde uygulama alanı bulmaktadır. Bu çerçevede, Fransız ceza hukukunda

⁵⁶ Benzeri düzenlemelerin eleştirisi için bkz. **ROBERT**, "France. Le Problème de Responsabilité et des Sanctions pénales en Matières d'environnement", s. 955.

⁵⁷ **FAURE-HEINE**, "Environmental Criminal Law", s. 126.

⁵⁸ **Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)**, Environmental Requirements For Industrial Permitting, Vol: 1 Approaches and Instruments, 1999, s. 69.

⁵⁹ Kanunun metni için bkz. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT00000684771&dateTexte=20080806>

tüzel kişilerin suç faili olabilmesinden hareketle, çevrenin korunmasına ilişkin normu ihlal eden -genelde tüzel kişi- faile bir para cezası uygulanmasının yanı sıra, ihlal ettiği norma uygun davranma emri şeklinde özetlenebilecek ilave bir yaptırım da uygulanmaktadır. Bu emrin yerine getirilmemesi ise yeni bir suç olarak kabul edilmekte ve işlenen bu yeni suç faile bu kez daha ağır bir cezanın uygulanmasına yol açmaktadır. Norma uygun davranma emrine yönelik ihlalin her tekrar edilmesinde, bu ceza daha da artırılarak, katlanılmış şekliyle uygulanmaktadır⁶⁰. Bunun yanı sıra, 1976 sayılı Sınıflandırılmış Tesisler Kanunu'nda 1985 değişikliği ile getirilen bir hüküm ile hâkime, sınıflandırılmış tesis tarafından çevrenin korunmasına ilişkin normun ihlali halinde, bu sınıflandırılmış tesis hakkındaki henüz ilk mahkûmiyet hükmünde dahi, yasadışı faaliyet gösteren spesifik alt tesisin kullanımının yasaklanması kararı alabilme imkânı sağlanmıştır⁶¹.

Fransız çevre ceza hukukunu yaptırım sistemi yönünden özellikle kılan diğer bir husus ise hâkime, yargılama sonucu bir çevre suçunun işlendiğini tespit ve ilan etmekle birlikte, failin davranışı ile bağlantılı olarak bu suça uygulanacak yaptırımı tayin etmesi için belirli bir süre tanıyan bir özel prosedürün uygulanabilmesidir. Bu prosedürün tipik bir örneği 1992 yılında yürürlüğe giren “Su Kanunu”nun 24. Maddesinde düzenlenmiştir⁶². Bu düzenlemeye göre, yüzey veya yer altı sularını kirleterek sağlık açısından zararlı etkilerin doğmasına ya da flora ve faunanın zarar görmesine yol açan filleri düzenleyen aynı Kanunun 22. ve 23. Maddelerini ihlal ettiği tespit edilenler hakkında bir mahkûmiyet kararı verilecektir. Ancak, hâkim bu mahkûmiyete bağlı olarak verilmesi gereken yaptırma ilişkin kararını erteleyerek, faile ihlal ettiği çevresel talimatlar ile uyumlu bir sistem/yapı kurmasını emredebilir. Hâkim bu yazılı emirde, prensip olarak, bu düzenlemenin yapılması için faile belirli bir süre verir ve emre uyulmaması halinde ayrıca zorlayıcı bir para cezası yaptırımının uygulanacağını da belirtir. Failin verilen süre içerisinde emirde belirtilen yasal talimatların gereğini yerine getirmiş olması durumunda, kişi hakkında artık bir yaptırım uygulan-

⁶⁰ FAURE-HEINE, “Environmental Criminal Law”, s. 127.

⁶¹ FAURE-HEINE, “Environmental Criminal Law”, s. 127.

⁶² 1992 tarihli Fransız Su Kanunu için bkz. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000173995&dateTexte=&categorieLien=id>. Kanunun İngilizce metni için ise bkz. <http://semide.oieau.fr/EN/topics/lois/watlaw92.htm>. Bu Kanunu, Avrupa Birliği'nin üye ülkelerde su kaynaklarının sağlıklı bir biçimde işletilmesi ve korunmasına ilişkin rejimlere yeknesaklık getirmek üzere 2000 yılında çıkarttığı “Su Çerçeve Yönergesi - Water Framework Directive” yönünden inceleyen bir çalışma için bkz. Yves Henocque-Bruno Andral, “The french approach to managing water resources in the mediterranean and the new European Water Framework Directive”, Marine Pollution Bulletin, Jan 2003, 47 (1-6), s. 155 vd. Bkz. <http://archimer.ifremer.fr/doc/2003/publication-429.pdf>. Nitekim AB Su Çerçeve Yönergesi'nin yürürlüğe girmesinin ardından, Fransız hukukunda da 2006 yılında “Su ve Akvatik Çevre Kanunu-Loi sur l'eau et les milieux aquatiques (LEMA)” yürürlüğe konulmuştur. Bkz. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000649171>.

mamasına karar verilebilir. Ancak, belirtilen sürede yasal talimatların gereği yerine getirilmemiş ise, bu takdirde işlenen suç için Kanun'da öngörülen yaptırımlara, yazılı emirde belirtilen zorlayıcı bir para cezası ile birlikte hükmedilir. Yaptırıma ilişkin karar, her durumda erteleme kararından itibaren en geç 1 yıl içerisinde verilmelidir. Erteleme kararında belirtilen zorlayıcı para cezasının miktarı sonradan değiştirilemez; ancak nihai karar aşamasında bu zorlayıcı para cezasının miktarı, failin erteleme kararındaki emri hiç yerine getirmemesi veya gecikmeli olarak yerine getirmesi veya kendi kusuru olmaksızın yerine getirememiş olması gibi hususlar gözetilerek belirlenecektir.

Fransız çevre ceza hukukunda hâkime ayrıca, özellikle ceza kanununda düzenlenmiş yaptırımlardan da yararlanarak, ilave tedbirlere başvurabilme imkânı da yaratılmıştır. Ancak, bu tedbirler prensip olarak hapis cezasına bağlı olarak ortaya çıkabildiği için, bu tedbirlere başvurulabilmesi ancak spesifik bir çevre suçundan dolayı hapis cezası yaptırımının uygulanabildiği ender durumlarda söz konusu olabilecektir. Bu çerçevede, sözgelimi Fransız Ceza Kanunu'nun 131-33. Maddesinde yer alan bir suçun işlenmesi sürecine ilişkin faaliyetin yürütüldüğü müessesenin zorunlu olarak kapatılması ve o faaliyetin yürütülmesinin de yasaklanmasına ilişkin hükmün, çevre suçlarında hâkim tarafından doğrudan uygulanabileceği ve failin bu tesisleri kullanmaya devam etmesinin önlenilebileceği ifade edilmiştir⁶³.

Bu açıdan aslına bakılırsa, Fransız hukukunda bizzat ceza kanunu tarafından tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabul edilmiş olması, çevresel tehditlere karşı ceza hukuku araçları yoluyla verilen mücadelenin etkinliğini arttıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, Fransız Ceza Kanunu'nun tüzel kişilere uygulanacak cezai yaptırımları düzenleyen 131-39. Maddesinde göre, çevre suçunu işleyen tüzel kişiler, suçla ilişkili sosyal veya mesleki faaliyeti doğrudan veya dolaylı olarak yürütmekten sürekli olarak veya beş yıla kadar süreyle men edilebilirler (Md. 131-39/2). Yine bu tüzel kişiler beş yıla kadar adli gözetim altında tutulabilirler (Md. 131-29/3); ayrıca daha da önemlisi suçun işlenmesine konu olan tesis ve işletmeler geçici veya sürekli olarak kapatılabilir (Md. 131-39/4). Bunun yanında, kamu ihalelerinden sürekli olarak veya beş yıla kadar süreyle yasaklanma (Md. 131-39/5), kamu hibe ve fonlarına başvurmadan sürekli olarak veya beş yıla kadar süreyle yasaklanma ((Md. 131-39/6) ve kıymetli evrak keşide etme ve kullanma hakkından beş yıla kadar süreyle yasaklanma (Md. 131-39/7) yaptırımlarına maruz bırakılabilirler. Nihayet, belirtelim ki, tüzel kişilere uygulanacak adli para cezası yaptırımı ise, aynı suç için gerçek kişilere uygulanacak adli para cezasının beş katına kadar ulaşabilecektir (Md. 131-41).

⁶³ FAURE-HEINE, "Environmental Criminal Law", s. 127.

SONUÇ

Çevre hukukunun gelişimi noktasında özellikle hukuk ihraç eden gelişmiş ülkelerde benzer bir geçiş sürecinin yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda, bugün çevreyle ilişkili olarak kabul edilen çoğu meseleler, yakın sayılabilir bir geçmişe kadar, genelde sanayi tesislerine ilişkin olarak ve özellikle kamusal açıdan tehlike veya zarar neticesi doğuran fiillere ilişkin düzenlemeler içerisinde kendisine yer bulabilmiştir. Bu eski tip düzenlemelerde mesele daha ziyade, kamu sağlığı açısından yaratılan zarar tehlikesinin azaltılması için tesis girişimcilerine ruhsat vb. koşulların dayatılması ile önlenmek istenmiştir. Kuşkusuz ki, bu ilk dönem yasal düzenlemelerinde temel amaç çevrenin değil ancak kamu sağlığının korunması olarak belirmiştir.

Dünyada çevrenin korunmasına ilişkin yeni bir bilincin ortaya çıkması ve bu alana özgü yeni yasal düzenleme rejiminin geliştirilmesi ise 20. Yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle 1960-1980'li yıllar arasında yaşanmış bir olgudur. Bu konuda her bir ülkedeki çevresel farkındalık ve hassasiyetlerin yoğunluğuna göre, Danimarka ve İsveç gibi Kuzey Avrupa'nın refah ülkelerinde daha erken, İtalya gibi Güney Avrupa ülkelerinde ise göreceli olarak daha geç bir sürede bu ikinci aşamanın tamamlandığı ifade edilebilir.

1990'lı yıllardan itibaren çevrenin korunmasına ilişkin yasal düzenleme çerçevesini biraz da Avrupa Birliği'nin ilgili Yönergelerinin de etkisiyle, geleneksel sektörel yaklaşımın bir adım ötesine taşıyan bir üçüncü dalganın ortaya çıktığını ifade etmek gerekir⁶⁴. Avrupa Kıtası'nda Danimarka, İsveç, Hollanda gibi bazı ülkelerde egemen olan bu üçüncü dalga ile çevrenin korunmasına ilişkin hukuksal yapı ikinci dalgada olduğu gibi sektörel bazlı olmaktan çıkartılmaktadır. Bunun yerine ise, çevre hukukuna ilişkin bir kodifikasyon hareketine girişilerek, tüm bu sektörel, dağınık ve yer yer uyumsuz çevresel düzenlemeleri bir bütün olarak düzenleyen tek ve temel bir Çevre Kanunu yürürlüğe konulmaktadır. İnceleme konumuz yönünden önem taşıyan Almanya ve Fransa'daki gelişim süreci ise daha dikkat çekicidir. Çünkü her iki ülkede de çevrenin korunmasına ilişkin hukuksal yapının üçüncü dalgaya uygun olarak tek bir temel mevzuat içinde birleştirilmesine yönelik tartışmalar 1990'lı yıllardan itibaren yaşanmış bulunmaktadır⁶⁵. Bu çerçevede Fransa 2002 yılında yürürlüğe giren "Çevre Kanunu" ile ilgili mevzuatını üçüncü dalgaya uyumlu hale getirmesine

⁶⁴ Hannes VEINLA, "Codification of Environmental Law-Major Challenges and Options" *Juridica International*, V/2000, s. 58 vd. Ayrıca bkz. http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2000_1_58.pdf

⁶⁵ Michael KLOEPFER, "On the Codification of German Environmental Law", in: *Codification of Environmental Law-Proceedings of the International Conference, Kluwer law International*, 1996, s. 87; G.J. MARTIN, "French Experiences of the Codification of Environmental Law", in: *Codification of Environmental Law-Proceedings of the International Conference, Kluwer law International*, 1996, s. 115.

karşın; Kıta Avrupası hukukunun öncü ve en önemli hukuk ihraç eden ülkesi olan Almanya'nın bu alanda sektörel bazlı düzenlemeden kofidikasyona (ikinci aşamadan üçüncü aşamaya) halen geçememiş ve çevre hukukuna ilişkin hukuk-sal yapıyı halen tek bir çevre kanunu bünyesinde toparlayamamış olması kolay izah edilebilir değildir. Bununla birlikte, kanımızca bu durumun Almanya'nın anayasal organizasyonu ve bu bağlamda federal devlet yapısı ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Gerçekten diğer alanlarda olduğu gibi çevre hukukuna ilişkin temel yasama yetkisinin tek bir merkezi birimde toplandığı güçlü bir merkezi yönetim rejiminde, belediyeler ve benzeri yerel birimler çevre politikasının oluşturulmasına ve yönetilmesine ancak sınırlı bir katılım gerçekleştirebilmekte ve esas itibarıyla merkezî yönetimin iradesi belirleyici olmaktadır. Buna karşın, anayasal düzeni itibarıyla yasama yetkisinin merkezî birim (*Bund*) ve eyaletler (*Länder*) arasında bölüşüldüğü Almanya gibi federal bir devlet yapısı, bu tarz bir kodifikasyon çabası yönünden aşılması son derece güç birtakım idari vesa-yet, yetki ve işbölümü sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Çevrenin korunmasında ceza hukukunun fonksiyonunu ele aldığımızda ise, bu alandaki ilk cezaî düzenlemelerin esas itibarıyla idare hukukuna bağlı bir biçimde ortaya çıktığı tespit edilebilir. Gerçekten çevre hukuku alanındaki ilk düzenlemeler bütüncül bir yaklaşımdan uzak ve sektörel bazlı bir niteliğe sahip olup; her bir sektördeki özel çevresel bileşenin korunması ise, çevreye ilişkin idari düzenlemelerin çizdiği genel çerçevede sağlanmıştır. Bu koruma sisteminde ceza hukukunun rolü ise, bu idari düzenlemelere ve özellikle belirtmek gerekirse ruhsatların alınması ve kullanılması koşullarına aykırı fiilleri cezalandırmaktan ibaret olarak kalmıştır. Çevrenin korunmasında ceza hukukunun fonksiyonunu tamamen idare hukukuna bağlı ve onu desteklemekle sınırlı gören bu model, aslında koruma sisteminin de sınırlanmasına yol açmaktadır. Çünkü burada öncelikli olarak çoğu kez ekolojik değerlerin değil ancak idarenin menfaatinin korunması ön plana çıkmış bulunmaktadır. Bu nedenle, çevrenin korunmasında ceza hukukunun rolünün arttırılmasına yönelik çabalar bu alanda ikinci bir aşamaya geçilmesi sonucunu yaratmış ve bu kapsamda çevrenin korunması alanına özgü somut tehlike suçları formüle edilmiştir. Bu somut tehlike suçları ile, çevreye katı, sıvı veya gaz formatında belirli maddelerin atılması veya salınımı yoluyla insan sağlığı veya mülkiyet hakkı gibi geleneksel değerler açısından önemli riskler yaratılması cezalandırılmıştır.

Çevrenin korunmasına yönelik bu somut tehlike suçlarının ulusal ceza mevzuatlarına girmesinin bir adım ötesi ise, çevrenin korunmasına ilişkin ceza normları artık doğrudan ceza kanunlarına girmesidir. Öncesinde klasik ceza kanunlarının çevrenin korunmasındaki rolü, yalnızca sözgelimi kullanılabilir veya içilebilir yerüstü sularının zehirli maddelerin kirletilmesinin cezalandırılması gibi çok küçük ve dolaylı bir etkiye sahip iken; 1980'li yıllardan itibaren birçok ülkenin ceza kanunlarında bu klasik anlayışın aksine, doğrudan ekolojik

değerlerin korunmasını amaçlayan spesifik hükümler ihdas edilmiştir. Bu noktada özellikle korunan hukuki değere ilişkin anlayıştaki değişime ve bu bağlamda eskiden sağlık veya mülkiyet hakkı gibi geleneksel bireysel hakların korunmasını esas alan anlayıştan, çevre gibi ortak toplumsal değerlerin korunmasını esas alan anlayışa dikkat çekmek gerekmektedir. Bu çerçevede bugün pek çok ülkenin ceza kanunlarında çevre suçlarının ayrı bir başlık altında düzenlendiğini tespit edebilmek mümkündür. Nitekim inceleme konumuz açısından önem taşıyan ülkelerden Almanya'da 'çevreye karşı suçlar', ceza kanununun 29. Bölümünde (md. 324-330d) ayrı bir başlık altında düzenlenmiş iken; Fransa'da ise 1994 tarihli ceza kanununda çevreye karşı suçları düzenleyen spesifik bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum her iki ülkeyi çevrenin ceza normları ile korunması rejimleri yönünden birbirinde ayırmanın yanı sıra; Fransız hukukunu ilgili konuda tüm diğer gelişmiş hukuk düzenleri arasındaki istisnai bir örneğe dönüştürmektedir.

Karşılaştırmalı hukukta çevrenin ceza normları ile korunması rejiminin etkinliğini belirleyen faktörler arasında, ilgili ülkenin tüzel kişilerin ceza sorumluluğuna yaklaşımı meselesinin ön plana çıktığı ifade edilebilir. Gerçekten, çevreye zarar veren kriminal davranışların önemli bir bölümünün bir tüzel kişiliğin faaliyeti kapsamında işlendiği göz önüne alındığında, tüzel kişilerin doğrudan fail olarak kabul edilmesinin, çevre ceza hukukundan beklenen yararın gerçekleşmesine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu husus, inceleme konumuz yönünden önem taşıyan Almanya ve Fransa örneklerinin çevrenin ceza normlarıyla korunması rejimi yönünden diğer bir ayrışma noktasını oluşturmaktadır. Almanya'da giderek güçlenen ekonomik işletmelerin kural tanımazlık gerçeği ile yüzleşen diğer birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, bu işletmelere karşı 'cezai olmayan' özel birtakım yaptırımlar uygulanması gerekliliği kabul edilmiştir. Bu kapsamda tüzel kişilere uygulanan '*Geldbuße*' ismi verilen tüzel kişilere özgü bir idari para cezası türünün uygulanmasına başlanmıştır. Sonrasında İsveç ve Norveç gibi ülkeler tarafından da benimsenen bu özel idari para cezası türü sayesinde ceza hukukunu tüzel kişilerin yol açtığı ihlallerle mücadelelenin dışında tutmak mümkün olabilmiştir. Bununla birlikte, karşılaştırmalı hukukta süreç bu eğilimin aksi yönde işlemiş ve diğer bir grup ülkede ise tüzel kişilere ceza sorumluluğunun önü açılmıştır. İşte Fransa, tüzel kişilerin ceza sorumluluğunu benimseyen bu yeni grubun öncü ülkesi olması nedeniyle, inceleme konumuz yönünden önem taşımaktadır. Gerçekten 1994 yılında yürürlüğe giren Fransız Ceza Kanunu'nda tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun kabul edilmesinin hemen ardından 1995'de Finlandiya, 1996'da Danimarka gibi ülkeler bu yeni akımı benimsemişlerdir. Avrupa Konseyi de, tüzel kişilere ceza sorumluluğu öngörülmesini tavsiye etmek ile birlikte, taraf devletlerin tüzel kişiler hakkında ceza normları ihdas etmek veya idari tedbir ve yaptırımlar uygulamak konusunda bir takdir hakkı olduğunu ifade etmektedir. Nihayet 5237 sayılı Türk

Ceza Kanunu da 20/2 maddesi ile tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını uygulamayacağı esasını getirmiştir. Aynı hükümde tüzel kişiler hakkında ancak güvenlik tedbiri uygulanabileceği belirtilmiş olup, tüzel kişiler için uygulanabilecek güvenlik tedbirleri de Kanun'un 60. Maddesinde düzenlenmiştir.

Nihayet çevrenin ceza normlarıyla korunması rejimi yaptırım düzeni yönünden ele alındığında, çevre ceza hukukunda da, klasik ceza hukuku yaptırımları olan hapis ve para cezası yaptırımlarına başvurulduğu görülmektedir. Ancak çevre ceza hukukunda karşılaştırmalı bir çalışma yapmayı güçleştiren unsur her bir ülke açısından yaptırımların değil, ancak hangi fiillerin suç oluşturduğuna ilişkin yasal tanımların çok çeşitlilik arz etmesidir. Bu kapsamda örneğin Fransa'da çevrenin korunmasına ilişkin ceza normları her bir sektörel alana ilişkin olarak ihdas edilmişken; Almanya'da ise daha doğrudan bir biçimde çevresel değerlerin korunması amacı esas alındığı için, çevre suçlarının yasal tanımları da bu anlayışa göre oluşturulmuştur.

Bu noktada yaptırımlar bağlamında ayrıca çevre suçları ile elde edilen ekonomik gelirler konusuna da değinmek gerekir. Çünkü suçtan elde edilen bu gelirler, çevre ceza hukukunda da hapis cezası ve para cezası şeklindeki geleneksel yaptırımlardan farklı ve faili bu haksız gelirden mahrum etmeyi sağlayıcı yeni bir yaptırımın geliştirilmesini zorunlu kılar. Bu kapsamda hemen tüm Avrupa ülkelerinde yaptırım yelpazesini genişletmeye yönelik bir çabanın varlığı tespit edilebilir. Bu açıdan –Türk Ceza Kanunu'nun da aralarında bulunduğu – yeni dönem ceza kanunlarında suçtan doğan haksız gelirlerin müsaderesi bir yaptırım olarak yer alırken; özellikle İskandinav ülkelerinde çevreye ilişkin kirletmeme yükümlülüğünü ihlal eden kişinin banka hesaplarının dondurulmasına ve ödeme cezası uygulanmasına kadar uzanan finansal tedbirlere gidilebildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALMER** Christian – **GOESCHL** Timo, "Environmental Crime and Punishment: Empirical Evidence From the German Penal Code", September 7, 2009.
- ARUOBA** Çelik, "Çevre Ekonomisi, Gelişme ekonomisi", İnsan-Çevre-Toplum, Yayına Hazırlayan: Ruşen Keleş, Ankara, 1992.
- Fikret **BAŞKAYA**, "Rio'dan Sonra veya Sürdürülemez Kalkınma", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C: XVI, Sy: 145, Temmuz 1992.
- BAYRAKTAR** Köksal, "Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku", *Seha L. Meray'a Armağan*, C: I, 1981, Ankara.
- BAYRAKTAR** Köksal, "La contribution de la protection pénale à l'environnement, (Rapport présenté au Congrès Mondial de droit comparé de Budapest, 23-28 aout 1978), *Annales de la Faculté Droit d'Istanbul*, 1978, No: 41.
- DARPÖ** Jan, Access to Justice in French Environmental Law, Uppsala Universitet Juridiska Institutiones, Examenarbete med praktik i Miljörett 30 högskolepoäng, 2011.
- FAURE** Michael G., "The Implementation of Environmental Crime Directives in Europe", *Paper submitted to the "9th International Conference on Environmental Compliance and Enforcement 2011"*, http://inece.org/conference/9/proceedings/41_Faure.pdf.
- FAURE** Michael - **HEINE** Günter, Environmental Criminal Law in the European Union, Freiburg im Bressgau, 2000.
- FAURE** Michael - **HEINE** Günter, Criminal Enforcement of Environmental Law in the European Union, Kluwer Law International, 2005.
- FAURE** Michael G. – **SKOGH** Göran, The Economic Analysis of Environmental Policy and Law, Edward Elgar Publishing, 2003.
- FAURE** Michael G. – **NIESSEN** Nicole, Environmental Law in Development: Lessons From the Indonesian Experience, Edward Edgar Publishing, 2006.
- GEISINGER** Alex, "The Benefits of Development and Environmental Injustice", *Columbia Journal of Environmental Law*, V: 37/2, July 2012.
- GLASER** Andreas, German Environmental Report in a Nutshell – Annual Report 2011 (Germany), *IUS Publicum Network Review*, http://www.ius-publicum.com/repository/uploads/04_04_2011_9_47_Glaser.pdf.
- HEINE** Günther, "Allemagne. Crimes Against the Environment", *International Review of Penal Law*, 1994.
- HEINE** Günther, "Umweltstrafrecht im Rechtsstaat", *Zeitschrift für Umweltstrafrecht*, 1995.
- HENOCQUE** Yves - **ANDRAL** Bruno, "The french approach to managing water resources in the mediterranean and the new European Water Framework Directive", *Marine Pollution Bulletin*, Jan 2003, 47 (1-6).

- JESCHECK** Hans-Heinrich, Alman Ceza Hukukuna Giriş, Yayına Hazırlayan: Feridun **YENİSEY**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.
- KANTAR** H. Elvend, “Çevre Korunmasına Ait Cezaî Müeyyideler”, Çevre Hukuku Araştırmaları, TÇSV Yayını, Ankara, 1981.
- KAPLAN** Ayşegül, “Çevre Sorunları ve Ekonomi”, *AÜSBF Dergisi-Prof Dr. Muammer Aksoy’a Armağan*, C: XLVI, No: 1-2, Ocak-Haziran 1991, Ankara.
- KLOEPFER** Michael, “On the Codification of German Environmental Law”, in: **Codification of Environmental Law-Proceedings of the International Conference**, Kluwer law International, 1996.
- KUZU** Burhan, Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı, İstanbul, 1997.
- MANDIBERG** Susan F. - **FAURE** Michael G., “A Graduated Punishment Approach to Environmental Crimes: Beyond Vindication of Administrative Authority in the United States and Europe”, *Columbia Journal of Environmental Law*, V: 34: 2, July 2009.
- MARTIN** G. J., French Experiences of the Codification of Environmental Law, In: **Hubert BOCKEN-Donatienne Ryckbost**, *Codification of Environmental Law, proceedings of an International Conference*, The Hague, 1996.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)**, Environmental Requirements For Industrial Permitting, Vol: 1 Approaches and Instruments, 1999.
- ROBERT** J. H., "France. Le Problème de Responsabilité et des Sanctions pénales en Matières d'environnement", *International Review of Penal Law* (1994).
- RODI** Michael, "Public Environmental Law in Germany", in: *Comparative Environmental Law in Europe, An Introduction to Public Environmental Law in Europe*, Edited by René **SEERDEN**-Micheil **HELDEWEG**, Antwerp, 1996.
- SANDS** Philippe J., “The Environment, Community and International Law”, *Harvard International Law Journal*, V: 30, No: 2, Spring, 1989.
- ŞEN** Ersan, Çevre Ceza Hukuku, İstanbul, 1994.
- TANDOĞAN** Haluk, “2872 Sayılı Çevre Kanunu’na göre Çevrenin kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, *Yargıtay Dergisi*, C: 12, Sy: 1-2.
- TOROSLU** Nevzat, Ceza Hukuku ve Çevre, Ankara, 1982.
- TOROSLU** Nevzat, “Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65. Yaş Armağanı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1980.
- TOROSLU** Nevzat, “Ceza Hukuku açısından Çevre Kanunu”, Çevre Kanunu’nun Uygulanması, TÇSV Yayını, Ankara, 1987.
- ÜNVER** Yener – **NUHOĞLU** Ayşe, Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku, İstanbul, 1999.
- VEINLA** Hannes, “Codification of Environmental Law-Major Challenges and Options”, *Juridica International*, V/2000.